

УДК 340

Олена Геннадіївна ЮШКЕВИЧ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0024-6070>

СУТНІСТЬ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ У МЕЖАХ ВІДНОВНОГО ПІДХОДУ

Юридична відповідальність та покарання неповнолітніх має свої особливості, які обумовлені недостатністю інтелектуального розвитку, життєвого досвіду, соціально-психологічними особливостями особи. Єдиною та достатньою підставою кримінальної, адміністративної, цивільної відповідальності, у тому числі неповнолітнього, є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад правопорушення (злочину, проступку), передбаченого відповідними кодексами України.

За кримінальним законодавством неповнолітній, який через складні життєві обставини вперше щось вкрав, може потрапити за ґрати на три роки. За статистикою Генпрокуратури, в 70% випадках неповнолітній правопорушник, який потрапив за ґрати на строк більше одного року, потрапляє у в'язницю повторно. Але є альтернативний шлях – примирення неповнолітніх правопорушників з потерпілими, відновлення соціальних зв'язків з суспільством та відшкодування завданої шкоди [1].

Сьогодні впроваджується пілотний проект «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину» на базі системи надання безоплатної правової допомоги у Донецькій, Одеській, Львівській, Луганській, Миколаївській та Харківській областях. Перші медіаційні угоди щодо участі у програмі довели, що така процедура має безперечні переваги та допомагає зовсім по-іншому зрозуміти вже з дитячого віку, що ж таке насправді «відповідальність».

У словниках поняття «відповідальність» розуміють як покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова; притягати до відповідальності кого – вважаючи когось винним, вимагати звіту за його вчинки (перед судом, органами влади і т. ін.); серйозність, важливість справи, моменту тощо; категорія етики і права, що відображає особливе соціальне і морально-правове становлення особистості до суспільства (людства в цілому). Характеризується виконанням морального обов'язку та правових норм. Категорія відповідальності обіймає філософсько-соціологічну проблему співвідношення здібності та можливості людини виступати (автором) своїх дій і конкретніші питання: здатність людини свідомо, добровільно виконувати певні вимоги й здійснювати поставлені перед нею завдання; здійснювати правильний моральний вибір, досягати певного результату [2].

З цього можна зробити висновок, що відповідальність - це загальносоціологічна категорія, яка виражає свідоме ставлення особи до вимог суспільної необхідності, обов'язків, соціальних завдань, норм і цінностей. Відповідальність означає усвідомлення суті та значення діяльності, її наслідків для суспільства і соціального розвитку, вчинків особи з погляду інтересів суспільства або певної групи. Відповідальність як така - не юридичний термін, а соціологічний. Не можна говорити про відповідальність винятково у негативному значенні. Це поняття напрочуд багатогранне, що демонструється прикладами його вживання: «почуття відповідальності»; «відповідальна поведінка»; «узяти відповідальність на себе»; «притягнути до відповідальності»; «звільнити від відповідальності»; «вчинити відповідально» тощо.

Соціальна функція відповідальності розкривається у понятті соціальної відповідальності, державно-обумовленим прикладанням якої є юридична відповідальність. Як правило, юридична відповідальність - це вид соціальної відповідальності, що полягає в застосуванні державою до правопорушника певних заходів примусу, передбачених санкціями правових норм. Загалом можна виділити цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність [3].

В Україні зараз діє так зване каральне правосуддя, що базується на покаранні винного у правопорушенні (злочині, проступку). В карному правосудді (застосування всіх видів юридичної відповідальності) держава реагує на правопорушення штрафом, позбавленням волі засудженого, відшкодуванням завданої матеріальної шкоди. Втім, наприклад, штраф або ізоляція у специфічному середовищі правопорушника не виправляє. При цьому правопорушенні (злочин, проступок) трактується як порушення законів держави, а не спричинення шкоди конкретним людям та їх стосункам. В результаті потерпілі отримують подвійну шкоду: безпосередньо від правопорушення (злочину, проступку) та від правосуддя, яке не вирішує їх проблем по суті. Вчені ще з минулого століття шукають альтернативні способи вирішення таких правових (кримінальних, адміністративних) конфліктів. Однією з таких альтернатив стало відновне правосуддя, засноване на відновному підході, що має на меті збалансувати потреби та інтересів потерпілого, правопорушника та громади [4].

Відновний підхід – це системний підхід до розв'язання конфліктних ситуацій, який передбачає відновлення, порушеного у наслідок конфлікту, соціально-психологічного стану, зв'язків та стосунків в житті його учасників та їхнього соціального оточення; виправлення завданої конфліктом шкоди. В основі відновного підходу лежить фундаментальна цінність – повага до особистості. До відновних практик (форм, програм, процедур розв'язання конфліктів), які базуються на відновному підході, належать: розв'язання кримінальних конфліктів – програми відновного правосуддя (медіація між потерпілим і правопорушником, сімейна конференція, форум громадського правосуддя, коло правосуддя тощо); розв'язання сімейних та сусідських спорів – медіація, сімейні групові наради тощо; розв'язання конфліктів у громадах – побудова консенсусу, кола прийняття рішень тощо; розв'язання конфліктів у школах – медіація, у тому числі медіація однолітків, кола тощо [5].

Під час проходження вищеназваних відновних практик правопорушник, зокрема, неповнолітній, особливо, якщо він порушив закон декілька разів, відчує на собі відмінність підходів офіційного правосуддя та відновного правосуддя. Адже у відновному правосудді правопорушення (злочин, проступок) розглядається як один із видів конфлікту у суспільстві; головною метою процесу є вирішення проблеми (відшкодування заподіяної шкоди), а не встановлення вини (покарання злочинця), а головне – розуміння «відповідальності», де нести відповідальність означає визнати відповідальність і зобов'язання перед людиною, на відміну від офіційного правосуддя - нести відповідальність означає прийняти свій вирок «як ліки». За такої ситуації правопорушення (злочин, проступок) породжує обов'язки і зобов'язання, а не винність.

Все перераховане дає можливість неповнолітньому правопорушнику усвідомити, що він зробив помилку та визнати цей факт, не заперечувати його (тим самим ухиляючись від відповідальності), визнати свою провину, взяти на себе відповідальність.

«Відповідальність» є механізмом необхідним для існування суспільства, існування та ефективної взаємодії в ньому конкретної особистості. Мотивом для того, щоб бути «відповідальним», є страх перед негативними наслідками. Страх також є необхідним для існування людини (і не тільки в суспільстві) механізмом, перш за все – механізмом самозбереження (фізіологічного, біологічного, соціального, тощо). Дуже часто «відповідальність» стає гальмом для розвитку як суспільства чи його частини, так і окремої

людини. «Відповідальність», а значить – страх перед негативними наслідками стає набагато сильнішим ніж мотиви певних соціальних чи особистісних перетворень. Люди, особливо неповнолітні, бояться відповідальності - і це нормально, це природно! Принаймні, в тому її вигляді, в якому вона традиційно у нас усвідомлюється [6].

Таким чином, відновний підхід дає змогу неповнолітньому, і не лише йому, подивитися на позитивні наслідки його дій - правопорушення (злочину, проступку). І відповідальність, в цьому випадку, виступатиме вже не покаранням, а винагородою – почати з себе та спробувати вирішити конфлікт, відновивши завдану шкоду (стати сміливіше, відповідати за свої вчинки самостійно), подивитися на ситуацію ширше (правопорушення завдало шкоди іншим людям, суспільству у цілому).

Список бібліографічних посилань

1. Відновне правосуддя для дітей: перші успішні кейси // Міністерство юстиції України : офіц. сайт. 16.04.2019. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/vidnovne-pravosuddya-dlya-ditey-pershi-uspishni-keysi> (дата звернення: 02.02.2021).
2. Боднарчук О. Г. Теоретичні основи та адміністративно-правові механізми протидії корупції в Державній кримінально-виконавчій службі України : монографія. Київ : Центр учб. літ., 2016. 462 с.
3. Цивільна, адміністративна та кримінальна відповідальність неповнолітніх // Вінниківський вісник : сайт. 19.10.2018. URL: <https://vynnyky-visnyk.com.ua/2018/10/19/-tsyvilna-administratyvna-ta-kryminalna-vidpovidalnist-nepovnolitnikh/> (дата звернення: 02.02.2021).
4. Відновне правосуддя: не покарання винного, а підтримка постраждалого // Антикризовий медіа-центр : сайт. 20.07.2020. URL: <https://acmc.com.ua/vidnovne-pravosuddya-ne-rokarannya-vynnogo-a-pidtrymka-postrazhdalogo/> (дата звернення: 02.02.2021).
5. Землянська В. В. Відновне правосуддя в кримінальному процесі України : навч. посіб. Київ : Видав. Захаренко В. О., 2008. 200 с.
6. А що таке «відповідальність»? // ГУРТ : сайт. 18.07.2010. URL: <https://gurt.org.ua/blogs/Михайло%20Ізюмський/426/> (дата звернення: 02.02.2021).

Одержано 04.02.2012

УДК 351.743

Валентина Петрівна ЯЦЕНКО,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3195-3627>

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ КОНТРОЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

Трансформація суспільних відносин спонукає до зміни всіх інституцій держави та створення ефективної системи державного управління, побудови організаційної структури системи органів та реформування їх діяльності. У відповідності з процесом розпочатих перетворень та з метою досягнення поставлених завдань створюється і система контролю у сфері виконавчої влади. Адже соціальне призначення контролю в тому, що він покликаний служити джерелом інформації про процеси, які відбуваються, умовою підтримки законності, порядку й організованості, охорони свободи і дотримання прав громадян. Контроль використовується як важливий засіб виявлення правильності поставлених завдань, міри пізнання об'єктивних законів суспільного розвитку. Під впливом